

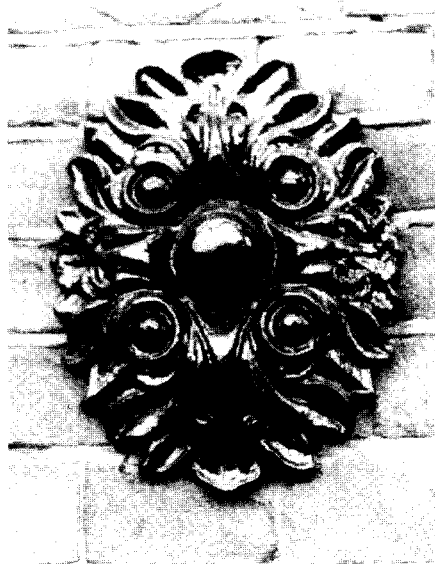
In april '87 verscheen de eerste aflevering van De Roerom. Het blad presenteerde zich als 'nieuws-, service en communicatieblad ten dienste van parochies, om een handje te helpen de gang er in te houden'. Inmiddels loopt de elfde jaargang van tien afleveringen. In maart '97 valt het honderdste nummer van De Roerom bij ruim tweeënveertighonderd abonnees op de mat. De doelstelling is in de loop der jaren bijgesteld. Het blad wil allen die belangstelling en zorg hebben voor kerk en samenleving een handje helpen. Daarbij heeft De Roerom vooral oog voor wat er aan de basis en in het veld gebeurt.

Ontwikkelingen die op gang komen en initiatieven die genomen worden vullen het blad; ook de strubbelingen die zich voordoen en reflecties daarop. Bij het verschijnen van het honderdste nummer vraagt de redactie, die geheel uit vrijwilligers bestaat, zich af welke geest de laatste decennia door kerk en maatschappij rondwaart en wat de processen die gaande zijn met elkaar gemeen hebben. Peer Verhoeven is gevraagd zijn gedachten en vermoedens daarover op papier te zetten. Hij is lange tijd werkzaam

geweest in pastoraal en onderwijs, heeft bijbelwetenschappen als vakgebied en besteedt nu zijn tijd aan het verzorgen van publicaties, het redigeren van De Roerom en het schrijven van teksten voor meditatieve gemeenschapsvieringen, waarin hij koor en volkszang leidt. Hij is vertrouwd met de katholieke traditie in Nederland. Hoewel geen totaal vreemde in Jeruzalem, meet hij zich geen oordeel aan over andere kerken, laat staan over de niet christelijke godsdiensten in ons land. In 'Omwille van Nu en Straks' geeft hij het gedachtengoed weer dat ons, met de nodige varianten, inspireert om voor De Roerom te werken en te schrijven. Wij leggen 'Omwille van Nu en Straks' voor aan enkele mensen, van wie we weten dat zij vanuit hun positie in kerk en maatschappij met het reilen en zeilen van onze samenleving bezig zijn. Wij hopen dat zij hun reactie hierop kenbaar willen maken en ons toestaan deze, na overleg, in een van de komende afleveringen van De Roerom te publiceren.

■ Redactie De Roerom

Meer dan eens heb ik me laten ontvallen, dat de wijze waarop de kerk het christelijk geloof in leer, rituelen en structuren vertaalt, niet strookt met het religieuze besef zoals dit aan haar basis in de westerse samenleving groeit. Daardoor worden veranderingen in godsdienstig beleven al heel gauw als tekenen van verval bestempeld en krijgen nieuwe initiatieven vaak weinig of geen gezaghebbend support. Met name de laatste jaren heb ik, zeker niet als eerste of enige, ook tegen bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen bezwaren van, religieuze aard geopperd. Religieus zijn wordt echter zeer verschillend verstaan. In het dagelijks spraakgebruik worden kerk, godsdienst en religieus besef vaak in één adem genoemd. De bezinning op wat er de laatste decennia in kerk en maatschappij gaande is, heeft mij echter geleerd dat er niet te verwaarlozen verschillen tussen deze bestaan. Ook de jarenlange omgang met jeugdige mensen - vaak al in de tweede of derde generatie onkerkelijk, met weinig feeling voor of kennis van de bronnen van het christendom - heeft me duidelijk gemaakt dat onkerks nog niet onchristelijk en ongodsdienstig nog niet onreligieus betekenen. Om wat volgt begrijpelijk te maken, dien ik in het kort uit te leggen wat ik onder religieus besef versta.

Religieus

Het woord is afgeleid van het latijnse religere, wat verbinden betekent. Religieus wil zeggen: zich verbonden weten. Al jaren geleden gaf de Utrechtse psychiater prof. dr. H. Rümke er een omschrijving van: 'Het zich zinvol ingeschakeld voelen in het geheel van het zijnde, dat gevoeld wordt als oergrond van alle delen, die als grond van mijn grond gevoeld wordt'. In deze omschrijving, voorzover geciteerd, zijn het geheel van de werkelijkheid en de band die daarmee beleefd wordt, centrale begrippen. Zich zinvol ingeschakeld voelen klinkt mogelijk wat werktuiglijk; misschien spreekt 'zich opgenomen en gedragen voelen' meer aan. De omschrijving van Rümke is vaag. Dit kan niet anders, omdat het religieuze besef een beleving is die zoals liefde, leven en lijden niet in woorden te vatten valt. Godsdiensten daarentegen hebben hun profet en heilige boek, die de werkelijkheid een naam en de band er mee inhoud geven. Geloofsgemeenschappen zoals de kerken stellen aan de hand hiervan hun belijdenis op, formuleren leefregels, scheppen belevingsvormen en structuren. De religieuze intuïtie is in zekere zin amorf, vorm- en naamloos. Maar zoals gevoelens van geluk, verdriet en genot zich op de een of andere wijze uiten, zo treedt ook het religieuze bewustzijn naar buiten. Het besef van de werkelijkheid en de band

daarmee beleefd sippelen als water godsdienst en kerk, gezin en samenleving, maatschappij en politiek binnen. Het innerlijk religieuze besef moet stroken met de vormen waarin het naar buiten treedt. Verandert de kijk van mensen op de werkelijkheid en wijzigt zich de band die er mee beleefd wordt, dan zullen bepaalde vertrouwde belevingsvormen in verval raken of een andere inhoud krijgen; er kunnen ook, meestal moeizaam, nieuwe ontstaan. Is er geen innerlijk gevoelen, dan ontstaan er geen uiterlijke vormen, tenzij holle frasen. Strookt het uiterlijk niet met het innerlijk, dan raken niet alleen de belevingsvormen in diskrediet, maar wordt ook de innerlijke beleving in haar ontwikkeling belemmert. De veranderingen in kerk en samenleving zijn eerder te constateren dan de nieuwe religiositeit naam te geven is.

Veranderlijk

Het besef van het geheel van de werkelijkheid en de band die mensen er mee beleven, veranderen doordat de kennis van leven en natuur groeit en de wijze van bestaan en kostwinning zich wijzigt. Er wordt vaak zeer generaliserend over God in de Bijbel gesproken. Maar dit boek laat heel duidelijk zien, hoe met het veranderen van het werkelijkheidsbeeld zich ook het godsbeeld ontwikkelt. Voor de tijdgenoten van Abraham was de wereld zo groot als de weiden die het vee begraasde en de familie leden telde. Hun God was een familiegod, van wie ze zich voor voedsel, vee en nageslacht afhankelijk voelden. Ze vereerden hem bij bron, boom of berg en wilden hem met offers gunstig stemmen. David vormde uit meerdere familieclans één volk, dat zich een vaste woonplaats verwierf. God werd een nationale god, die ten koste van andere naties opkwam voor land en volk en in de tempel van de stad verbleef. Het offeren van dieren hield aan, maar kwam onder kritiek van profeten die vroegen om gerechtigheid en trouw als eerbetoon aan God. Door ballingschap en diaspora maakten de joden kennis met andere volken en culturen. Het beeld van de universele God, schepper van hemel en aarde die alles en allen te boven gaat, ontstond. Voor Jezus van Nazaret is God het hart van het leven, dat hij Vader noemde en die hem in mens en natuur aansprak. Door meer kennis van het leven en de ontwikkeling van nieuwe bestaansmogelijkheden veranderen bij mensen het bewustzijn van de werkelijkheid en de beleving van hun band met haar. Dit heeft zijn invloed op alle sectoren van het menselijke bestaan.

De kennis van het leven is in de loop der eeuwen met name in het Westen sterk toegenomen. De aarde die lange tijd als een platte schijf op het water gezien werd, blijkt een bol te zijn. Later kwam de ontdekking dat niet deze aardbol maar de zon het centrum van het heelal of ons zonnestelsel is. Schokkende ontdekkingen die vertrouwde denkbeelden op losse schroeven zetten en geharnaste structuren aan het wankelen brachten. De gevestigde orde die geneigd is zichzelf eeuwigheidswaarde toe te kennen, voelt zich bedreigd en slaat van zich af. De discussies worden meer door emoties bepaald dan in redelijkheid gevoerd. Een nieuwe kijk op de werkelijkheid lijkt de mensen in de straat aanvankelijk ongemoeid te laten. Totdat blijkt hoe hun doen en laten, denken en geloven er 'ongemerkt' door veranderd is. Vertrouwde ideeën, belevingsvormen, normen en waarden spreken niet meer aan. De mensen komen er passief of actief tegen in verzet door zich stilzwijgend aan de bestaande orde te onttrekken of er openlijk tegen in 't geweer te komen. De 'geest van de tijd' heeft hen nillens willens van het verleden vervreemd en het heden in de war gebracht, terwijl de toekomst nog in nevelen gehuld blijft. Ook de Bijbel toont hoe de nieuwe geest telkens strijd en spanning veroorzaakt. Het veranderde religieuze besef heeft zich al diep genesteld en voor een kaalslag onder vertrouwde belevingsvormen gezorgd, voordat het onderkend en een naam gegeven wordt.

Een nieuwe visie

In het midden van de vorige eeuw werd ruchtbaarheid gegeven aan de wetenschappelijk onderbouwde hypothese, dat het leven op aarde niet in één week geschapen is, maar zich in een eendeloos proces geleidelijk of via crisismomenten ontwikkeld heeft. Er ontstond zich een discussie tussen aanhangers van deze hypothese en hen voor wie het bijbelse scheppingsverhaal (Gen. 1, 1-2, 4) de ware gang van zaken vertelt. Niet iedereen heeft de strijdbijl opgeborgen, maar de vraag over het gelijk van de evolutiehypothese of het scheppingsverhaal is een goeddeels gepasseerd station. Het eerste hoofdstuk van Genesis is een geloofsbelijdenis; de Evolutieleer is weliswaar niet sluitend bewezen maar kan zich op geconstateerde feitelijkheden beroepen. Ze heeft de samenleving sterk beïnvloed. Procesmatig denken en doen is regel geworden; alles heet in ontwikkeling; dynamisch in plaats van statisch; zijn is worden en leven groeien; er worden scenario's voor de toekomst geschreven. De westerse maatschappij lijkt op groeien en produceren gefixeerd te zijn. Er is sprake van een drang tot maken die tot rusteloosheid, overspanning en stress leidt. Kweken, telen en fokken lijken uit de gratie, terwijl werken niet als beleving van binnenuit, maar als gehonoreerde productieve arbeid gewaardeerd wordt. De evolutiehypothese heeft de kijk van mensen op de werkelijkheid en daarmee hun religieuze besef veranderd. We wijzen op twee implicaties van deze nieuwe visie, die ons inziens zeer relevant zijn.

Uit het scheppingsverhaal is afgelezen dat er een strikte scheiding is tussen de schepselen beneden en de Schepper boven. De natuur is als het ware ontgoddelijkt. Volgens de evolutieleer ontwikkelt het leven zich van de ene naar de andere, hogere, levensvorm. Blijkbaar is de energie daartoe met het leven gegeven, in onze werkelijkheid werkzaam aanwezig. In geloofstaal betekent dit, dat God Schepper van alles minstens ook in zijn schepping present is. Wie Hem zoekt, kan Hem hier vinden. Het besef dat de scheppingsenergie in de natuur of dat de Schepper in zijn schepping aanwezig is, heft de ingeburgerde dualiteit tussen God en onze werkelijkheid op. Al gaat God alles en allen te boven, Hij is ook in mens en alle leven aanwezig; meer dan rakelings nabij.

In het scheppingsverhaal worden de verschillende levensvormen na en naast elkaar geschapen. Plant, dier en mens blijven wie en wat ze zijn. Volgens de Evolutieleer zijn ze in een lang proces uit elkaar voortgekomen en niemand weet tot wat of wie ze zich uiteindelijk ontwikkelen. Alwat is en alwie zijn staan niet naast

elkaar, maar zijn als door een band van bloedverwantschap met elkaar verbonden. De nieuwe visie impliceert één heilige en te heiligen werkelijkheid en de wezenlijke verbondenheid van alles en allen met elkaar. De ruimtevaart, die de barricade tussen hemel en aarde neerhaalde, bevestigt het beeld van de éne werkelijkheid. Dit is in 'n paar zinnen vlugweg op te schrijven. Het moet echter doorvoeld worden om aan het licht te brengen wat dit voor het hedendaagse religieuze bewustzijn en voor het verstaan van de tekenen des tijds betekent.

Wat Hij wil en voorheeft, legt Hij
mensen in hun binnenste,
grift het in hun hart.

Ze hoeven elkaar niet langer
op Hem attent te maken, want
iedereen kent Hem uit zichzelf.

Jeremia 31

Eenwording

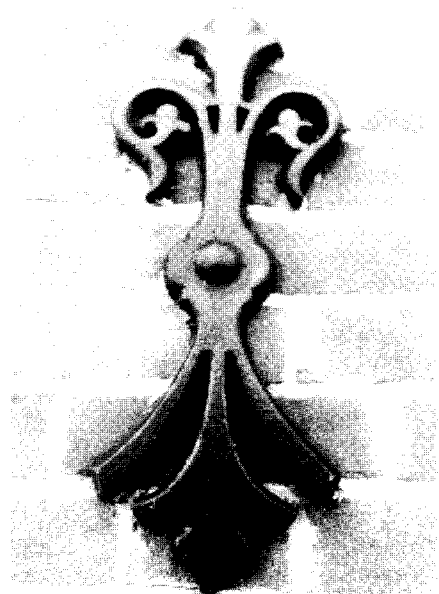
Het bewustzijn van één bezielde samenhangende werkelijkheid dringt in alle sectoren van het leven door. Grenzen en slagbomen verdwijnen. Europa wordt één, al kan dit verschillend gerealiseerd worden en betekent eenheid geen uniformiteit. Er groeit een wereldwijde communicatie, die hopelijk niet in een kakofonie onttaardt. De mens laat zich niet meer omschrijven als een wezen dat een ziel en een lichaam heeft, maar als een belichaamde geest of bezielde lichaam; artsen houden hiermee terdege rekening. Arbeiders zijn medewerker gaan heten, boerenknechten agrarisch assistent.

De samenleving is tolerant geworden. Wie anders gevaren of anders geaard is, wordt niet genoodzaakt zich te verstoppen. De straat wordt bont gekleurd door mensen van allerlei kleur en cultuur, ras en taal. De overheid geeft hen een plaats in onze samenleving en waar zij een steek laat vallen springen hulpgroepen bij. Ook de emancipatie kent eenheid en verbondenheid als drijfveer. Dit niet alleen verstaan als gelijkwaardigheid en gelijkberechtiging van vrouw en man, maar tegelijk als herwaardering van het vrouwelijke door kerk en samenleving. De democratie heeft, minstens in principe, een einde gemaakt aan de almacht van één of enkelen en de onmondigheid van alle anderen. Er is, hortend en stotend, onder de christenen een oecumenisch proces op gang gekomen. De wereldgodsdiensten, al geldt dit niet voor iedereen en overall, krijgen waardering voor elkaar en de bekeringsdrang neemt af. Er is zoveel gemeenschappelijks; er schuilt zoveel waarachtigs in ieder van hen en naar dé waarheid kunnen mensen hoogstens tasten en zoeken. Tolerantie, emancipatie, democratisering en oecumene zijn in mijn ogen zeer hoopgevende ontwikkelingen, waartoe het nieuwe bewustzijn van de werkelijkheid ons inspireert. Eenheid en verbondenheid zijn hun waarmerk.

Sprekende tekenen

Deze nieuwe of hernieuwde religiositeit, niet door scheiding maar door eenheid gekenmerkt, is de laatste decennia in de kerk ontegenzeggelijk doorgebroken. We kunnen hier slechts enkele fenomenen daarvan noemen.

Tijdenlang leerde de catechismus, samenvatting van de kerkelijke leer, dat 'hiernamaals gelukkig zijn' de zin van ons bestaan uitmaakt. Dit veranderde in 'hiernamaals en hier'. Aanvankelijk beleden gelovigen hun schuld tegenover God; later tegenover Hem

èn elkaar. Het latijn, een dode taal, heeft haar exclusieve recht voertaal van het goddelijke te zijn verloren. Iedere mensentaal kan het Mysterie uitspreken. De katholieke kerken werden heringericht. De altaartafel, eeuwenlang vóór in een afgeschermd priesterkoor, werd richting middenschip verplaatst. Om God aan te spreken keerde de voorganger zich niet langer naar buiten van de mensen af, maar naar de samengekomen gemeenschap binnen. God moet zichtbaar niet elders, maar in en onder de mensen worden gezocht. Priesters gingen zich in de jaren zestig als gewone mensen kleden en stelden vragen bij hun uitzonderlijke celibataire levensstaat. Zij gaven leken toegang tot de heilige ruimte, waar tot dan toe alleen zij en onmondige kinderen mochten komen. De meeste priesters ervoeren deze ontwikkelingen als een bevrijding. Het algemeen priesterschap kreeg vorm en de meeste priesters gaven van harte leiding aan dit proces. Voor velen waren deze veranderingen in de kerk, hoe ingrijpend soms ook, gewoon praktische aanpassingen. Maar andere, vaak zeer betrokken en erudiete mensen verzetten zich fel. Zij uitten scherpe kritiek op wat ze als de teloorgang van het geloof zagen. Deze felle critici en diep teleurgestelden hebben waarschijnlijk meteen haarfijn aangevoeld wat er werkelijk gaande was. Het ging niet om enkele praktische veranderingen, maar om het verval van de oude vertrouwde dualistische werkelijkheidsbeleving en de doorbraak van een religieus besef, dat God en het heilige in het leven aanwezig ziet en beleeft.

Hij woont niet in de hoogte;
niemand hoeft om Hem
de hemel te bestormen,
Hij is niet eindeloos ver weg;
niemand hoeft om Hem
de wereldzeeën over.
Hij ligt je voor in de mond,
is diep in je hart.

Deuteronomium 30

Alleszeggend

Er is na het midden van deze eeuw in de beleving van het geloof veel gebeurd, waarvan we pas later de ware aard en gemeenschappelijke noemer zijn gaan zien. De privé biecht maakte abrupt een vrije val. De biechtvader wordt niet meer als middelaar tussen God en zondige mens gevraagd; wel als gesprekspartner en als de medemens in wie zich het priesterschap van de gemeenschap verdicht. De doop, die een kind volgens de leer 'zo spoedig mogelijk' na de geboorte moest ontvangen, werd uitgesteld. Aanvankelijk tot moeder, als eerst gerechtigde, er bij aanwezig kon zijn; later tot dag en uur waarop de doop met velen waardig gevierd kan worden.

Het streven werd, om de ziekenzalving niet uit te stellen tot de dood bijna ingetreden en de zieke nog nauwelijks bij bewustzijn was. Het accent verschoof van laatste genademiddel naar het waardig, bewust en gelovig vieren van het afscheid. Daarom werd er niet langer gesproken over het sacrament van de stervenden, maar van de zieken. Haast en paniek die soms rond geboorte en sterven van mensen ontstonden, verdwenen. Ook het vocabulair verandert. De sacramenten worden niet toegediend en ontvangen, maar gevierd. De aandacht gaat uit naar de gelovige beleving en het waardig vieren van de cruciale momenten in een mensenleven en niet naar de sacramenten als noodzakelijke middelen om een goed te verwerven. Mensen voelen er zich al of niet van binnenuit toe genoodzaakt. Zoals droefheid en blijdschap zich

in huilen en lachen uiten. Lach en traan zijn echt, wanneer en in zoverre ze het uitwendige teken van innerlijk beleefde gevoelens zijn. Dan richten ze ook iets uit: ze ontladen emoties, werken aanstekelijk, tonen medeleven en vragen om respons. De kerk is in het verleden en wordt nu nog wel omschreven als het heilsinstituut tussen hemel en aarde, God en mens: sacramentum mundi, heiligmakend teken in een profane of ook zon-

Wat zou ik mild bescheiden zijn
als ik wist dat Gij spreekt
in mijn woord.

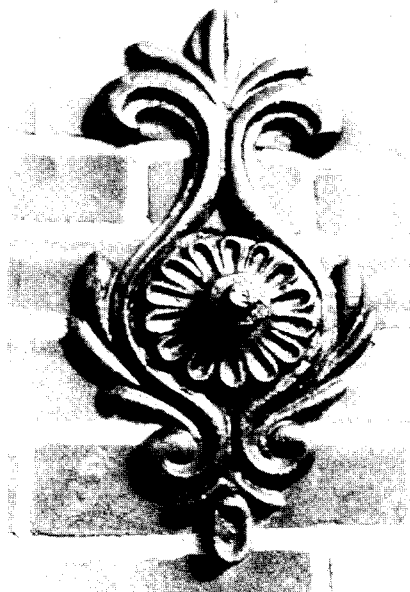
Wat zou het klinken
als ik wist dat Gij zingt
in mijn lied.

Wat zou ik bereid zijn
als ik wist dat Gij doet
met mijn handen.

Wat zou ik rustig vertrouwen
als ik wist dat Gij met mij gaat
alle dag van mijn leven.

dige wereld. Al in de jaren zestig kreeg zij echter een andere naam: Gods Volk Onderweg. Hieraan voeg ik graag 'in Jezus' naam' toe, omdat niet alleen christenen in Gods naam door het leven onderweg zijn. De kerk wordt ervaren als een gemeenschap die het Mysterie en de heiligheid van het leven met woord en gebaar belijdt en metterdaad beleeft.

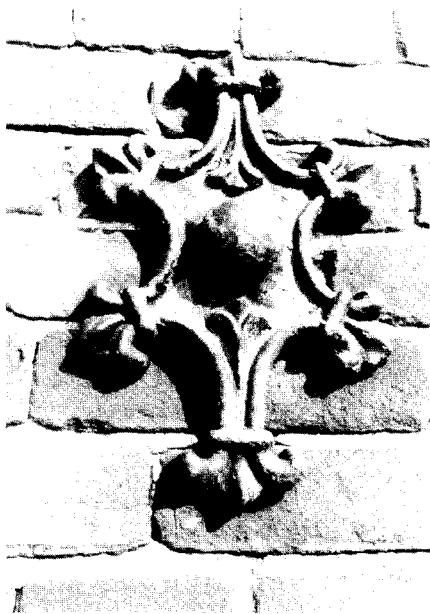
Deze veranderingen in de beleving van priesterschap, sacrament en kerk stoelen op de nieuwe religieuze intuïtie, die de werkelijkheid als fundamenteel één beleeft. De scheidingen tussen natuur en bovennatuur, geschiedenis en heilshistorie, ervaring en openbaring, profaan en sacraal, gewijd en niet gewijd hebben hun zeggingskracht goedgevoels verloren. De gelovige beleeft de gegeven werkelijkheid als één, heilig en te heiligen.

De gelovige

Er zijn in onze dagen vele mensen die zich christen noemen, maar niet tot een kerk behoren. Tallozen voelen zich religieus, maar hangen geen bepaalde godsdienst aan. Niet alleen de Bijbel, maar ook natuur, kunst, literatuur en medemens zijn vindplaatsen van het Mysterie geworden. Uit de Bijbel spreken juist die teksten aan, waarin het goddelijke in de mens, het Mysterie in het leven aangewezen wordt (Deut.22,34-40; Jeremia 20,7-9;31,33-34; Matteüs 22, 34-40;25,40.45; Lucas 17,21 e.a.).

De Heilige Schrift wordt steeds minder gezien als openbaring uit verre verte, maar als getuigenis van diep menselijke ervaringen. Bidden blijft niet langer synoniem met vragen en smeken. Het gebed ontwikkelt zich tot de bewustwording en uitgesproken erkenning van de onpeilbare diepte in de doorleefde werkelijkheid, zo gebroken als deze is. De geest in mensen spreekt God aan met namen aan de werkelijkheid ontleend: Adem, Bron, Hart en Ziel, Liefde, Oorsprong en Voltooiing. God wordt als een persoon aangesproken; de hoogste eretitel die mensen kunnen toekennen.

Tegelijk beseffen zij, dat het slechts een beeld is. Binnen en buiten de kerken worden in de ons omringende werkelijkheid nieuwe symbolen gevonden, om de diepte van leven en dood te vieren. Brood en beker, vaak als typisch kerkelijke symbolen beschouwd, worden weer de oermenselijke tekenen van het gegeven en gedeelde leven. Vandaar de nadruk op het gemeenschapskarakter van eucharistie en avondmaal.

De werkelijkheid waarin wij staan spreekt; zegt iets over wie wij zijn en tot welk beziel geheel we behoren. Zij wordt, natuur of schepping geheten, weer sacrament: uitwendig teken van het Mysterie, spreekbuis van het goddelijke. Dit is naar mijn mening de werkelijke betekenis van het secularisatieproces dat gaande is. Het goddelijke is in de gegeven werkelijkheid aanwezig en wordt niet van elders aan haar toegevoegd. Het betekent ook, dat iedere mens geroepen is het leven toegewijd te zijn en te 'helen'. Al in 1926 schreef Pierre Teilhard de Chardin ter inleiding op zijn 'Het Goddelijk Milieu': 'Onder invloed van wetenschappelijke ontdekkingen ontwaakt en vormt zich in ons een wereld van gevoelens van verwantschap en eenheid die even oud zijn als de menselijke ziel, maar die deze tot dusver eerder gedroomd dan beleefd heeft ... God die de mens heeft gemaakt opdat deze Hem vinde en wij tastend met ons leven trachten te vatten - deze God is even uitgestrekt en tastbaar als een atmosfeer waarin wij ba-

den. Hij omgeeft ons aan alle kanten evenals de wereld zelf. Wat ontbreekt u dan om Hem te kunnen vatten? Eén ding slechts: Hem zien.' Niet dat God in de wereld komt, maar er 'transparant' wordt is voor Teilhard het wezen van het christendom.

Niemand weet wat honger dorst,
wat liefde lijden leven is -
alleen wie het meemaakt,
voelt aan den lijve,
diep doorleeft.

Niemand weet waar Gij bent,
wie Gij zijt, hoe heten moet -

alleen wie U vindt
in de jubel van de liefde,
de trouw van alle dag,
de pijn van het bestaan -

U de Eeuwige in de tijd.

Het strookt niet

De nieuwe geest van eenheid en verbondenheid heeft ontwikkelingen in gang gezet, die aanvankelijk vooral als verval en afbraak gezien zijn. Inmiddels blijken het symptomen van een veranderd religieus besef te zijn, dat de kerk aan haar basis inspireert om, soms ondanks alles, naar nieuwe vormen te zoeken en wat haar vanouds heilig is opnieuw inhoud en gestalte te geven. Er leeft een intens verlangen om daarbij van hogerhand gesteund te worden. Maar daar blijven een leer en orde gelden die stoelen op een dualistisch beeld van de werkelijkheid. Dit wordt niet zozeer expliciet gezegd alswel impliciet beleden. Het bijzondere ambtelijke priesterschap wordt aangescherpt en het algemeen priesterschap van de gemeenschap amper vorm gegeven. De bevoegdheden om het leven en Jezus te vieren, worden precies afgebakend. De sacramenten blijven vooral als genademiddelen omschreven worden. Haarkloverige regelgeving over juiste formule en precieze gebaar maakt ze magisch levensvreemd. Democratisering en volle emancipatie van de vrouw heten strijdig te zijn met het wezen van de kerk. Aan de tolerantie met mensen die anders geaard of gevaren zijn worden duidelijke grenzen gesteld. De kerk vervreemdt op deze wijze van samenleving en religieuze mens. Zij hoeft democratie, emancipatie, tolerantie en oecumene niet te verwelkomen omdat het maatschappelijke verworvenheden zijn, maar omdat daarin de nieuwe geest van eenheid en verbondenheid vorm krijgt. Deze niet of maar ten halve toelaten belemmert de levensnoodzakelijke uitgroei van het nieuwe religieuze ervaren. Een kerk die blijft steken in een dualistische werkelijkheidsvisie en zichzelf blijft zien als heilsinstituut tussen God en mens in een profane wereld, komt in de lucht hangen. Waar de twee oevers van een rivier naar elkaar zijn gegroeid, heeft een brug geen zin meer. Die misstaat in het landschap en is een obstakel op de weg. De kerk is ooit begonnen als een beweging die de Weg werd genoemd. Trekkers onderweg zien uit naar gangmakers en metgezellen.

De maatschappij

De werkelijkheid wordt ook geprofaneerd door haar terug te brengen tot oppervlak zonder eigen binnenste en kwantiteit zonder eigen innerlijk. Aan deze heiligschennis is de technologische industriële maatschappij bezig zich schuldig te maken. De natuur

is voor haar wetenschap een object, waarvan de wetmatigheden opgespoord en geformuleerd moeten worden. De techniek maakt haar als arsenaal van krachten en voorraadschuur van productiemiddelen hanteerbaar voor de industrie. De wortels voor deze beleving van een uitgeholde werkelijkheid liggen in een ver verleden. In 1637 schreef de filosoof Descartes in zijn Discours de la Méthode: 'Door de kracht en de werking van vuur, water, lucht, hemellichamen, hemelsferen en alles wat ons omringt ambachtelijk ten nutte te maken en door ze alnaargelang hun geschiktheid te gebruiken, zullen wij heer en meester worden van de natuur.' Hiermee werd een speurtocht in gang gezet, die in de ogen van velen in een strooptocht is ontaard. De natuur is meer en meer als een mechanisme bestudeerd en gebruikt gaan worden. Er is een dualiteit gegroeid tussen haar als object en de mens die zichzelf als het enige wezen met innerlijke waarde ziet. Hij voelt zich niet deel hebben aan een groot levend en organisch geheel, maar beleeft zichzelf als denkend en heersend subject tegenover al het andere wat hem ter beschikking staat. Hij kan als een despoot in de natuur te keer gaan. Dit heeft niet alleen tot gebruik, maar ook tot misbruik en verminking van natuur en milieu geleid. De westerse mens ziet het gebeuren. Hij probeert schoorvoetend met wettelijke maatregelen en technische middelen de tak waarop hij zit en waaraan zijn welvaart hangt voor rotten te behoeden. Maar de natuur blijft zijn arsenaal en jachtveld. De zorg voor haar komt niet voort uit 'medeleven', wat

innerlijke participatie veronderstelt, maar uit zakelijke berekening. Weliswaar iets omzichtiger, maar toch blijven de dominerende groepen in de westerse maatschappij voor het heil van mens en wereld wedden op groei van productiviteit, werk als rendabele betaalde arbeid en de mens als werk- en koopkracht. Elders op aarde en eertijds ook in onze streken voelde de mens zich verbonden met de natuur, van wie hij afhankelijk was. Voor voeding, verwarming en beschutting was hij direct erfahrbaar op haar aangewezen en van haar gaven en grillen afhankelijk. Hij zag haar bemand en bestuurd door geestelijke machten, die hij te vriend wilde houden. De natuur heeft echter veel van haar geheimen moeten prijsgeven. De technische mens kan haar beïnvloeden. Maar in plaats van blij te zijn met deze verworven bestaanszekerheid, die hem in de gelegenheid stelt zich met andere zaken bezig te houden, is hij blijven steken in wat hij meent overwonnen te hebben. Zoals een verwend kind dat zich afhankelijk blijft gedragen, is de technocratische maatschappij door-

gegaan met vragen naar meer van alles. Zij put moeder aarde uit en komt niet tot een nieuwe volwassen verhouding met haar. Met het overwinnen van zijn 'primitieve' afhankelijkheid is de westerse mens ook zijn besef van verbondenheid met het geheel van de werkelijkheid kwijt geraakt. Hij heeft de werkelijkheid tot een mechanisme en kwanta gereduceerd en ervaart het leven om hem heen niet meer als een gegeven organisch geheel, waarvan hij deel mag uitmaken. Dit maakt hem eenzaam en onder-

Ik word opgenomen
in een groter geheel, groter
zelfbewustzijn, groter zelf.

Annie M.G. Schmidt

mijnt zijn vertrouwen in het leven. Hij lijkt niet veel anders te kunnen dan op de ingeslagen weg verder gaan. 'Werk, werk, werk' is zijn geloofsbrief. Het betekent voor sommigen 'markt, markt, markt; winst, winst, winst' en wordt door vele anderen geaccepteerd als enige mogelijkheid en ware zin van bestaan. Het is zeer de vraag of de westerse mens in de toekomst zijn gevoel van eigenwaarde aan baan en functie kan ontnemen. De arbeid zal wereldwijd gedeeld moeten worden, de automatisering neemt toe, er kan een antipathie tegen overvloed en overdaad ontstaan en de zorg voor natuur en milieu toenemen. Toch worden mens en samenleving steeds meer aan product en commercie ondergeschikt gemaakt. 'Wat met de aarde gebeurt, gebeurt met de mens' moet de indianenleider Seattle gezegd hebben. De vraag, hoe natuur en milieu behouden kunnen blijven, gaat ook en wellicht allereerst op voor de mens.

Eenheid beleven

Natuur en milieu zullen niet door het minutieus berekenen van hun overlevingskansen gered worden. Evenmin door de aarde her en der ongemoeid te laten en vrijwaringen voor haar uit te schrijven. Alleen door het diepe besef van verbondenheid met het geheel van de werkelijkheid en uit eerbied voor het leven zal de natuur behouden en de mens in vertrouwen staande blijven. Hiervan zijn vele weldenkenden overtuigd.

Eugen Drewermann, theoloog en psychotherapeut zegt: 'In een beangstigend tempo stort de wereld zich momenteel in een afgrond. Na duizenden jaren van relatief evenwicht met de hem omringende natuur, heeft de mens zijn natuurlijke omgeving dusdanig veranderd, dat de vooruitgang van de beschaving hem een nachtmerrie bezorgt ... De mens moet dermate diep gaan, dat hij zichzelf en de natuur op religieuze wijze als een eenheid kan beleven'. Prof. dr. Victor Westhoff, biochemicus, denkt soortgelijk maar is minder optimistisch gestemd. 'De natuur kan alleen gered worden, wanneer de mens zich weer bewust wordt van zijn eenheid en verbondenheid met alle leven. Maar hiervoor is niet meer of minder dan een levensbeschouwelijke omwenteling nodig: het herstel van het religieuze besef. Dit zie ik nog niet gebeuren!' De milieufilosof Wim Zweers bevestigt deze gedachten van eenheid en verbondenheid en wijst de weg waarlangs het besef daarvan moet groeien. 'Verbondenheid met de natuur-werkelijkheid op het niveau van de zingeving moet ervaren en beleefd worden. Men wéét niet alleen, maar men ervaart innerlijk dat men behoort tot het grotere geheel dat wij in de meest uitgebreide zin van het woord 'natuur' noemen. Ik duid dit aan als ecologische spiritualiteit.' Deze spiritualiteit tref je aan in persoonlijke getuigenissen van mensen. 'Ik denk dat wij allemaal deel uitmaken van een veel groter geheel, iets alles omvattends waarin wij samenkomen' zei Liesbeth den Uyl kort

